

vrací Jaroslav Pelikán k postavě Marie jako modelu víry, v tomto případě v souvislosti s interpretací, jaké se jí dostává v kontextu rodící se reformace na základě principů *sola gratia* a zejména *sola fide*. Prostednictvím této reinterpretace se vytváří „protestantská mariologie“, díky níž se Marie stala „dívkou z Nazaretu, vytrženou iniciativou Boha ze svého obyčejného života k velké a historické úloze v dramatu spásy“ (s. 163).

Téma dvanácté kapitoly „The Mater Gloriosa and the Eternal Feminine“ (s. 165-175) se soustřeďuje na Goethova *Fausta*, v němž je podle J. Pelikána podán „nejpracovnější příklad Panny Marie jako trvalého archetypu“.

Tematicky se další kapitola „The Woman Clothed with the Sun“ (s. 177-187) odráží od aplikace části textu Zjevení sv. Jana (Zj 12, 1) a jeho křesťanské interpretace. Je však věnována fenoménu mariánských zjevení v souvztažnosti s různými politickými či sociálními tématy. Podle autora je často přehlížen jejich podíl na doktrinálním vývoji. Je však otázka, zda fakt, že podněty pro vývoj kultu spojeného se zjevením jsou záležitostí ovlivňovanou zejména „zdola“, je možné interpretovat jako „demokratický proces“ (s. 186).

Dotváření katolické mariologické doktríny ve smyslu dogmat o Mariině bezhříšnosti a neposkvrněném početí tematizuje kapitola desátá „The Great Exception, Immaculately Conceived“ (s. 189-200). Další kapitola „The Queen of Heaven, Her Dormition and Her Assumption“ (s. 201-213) pak dovádí vývoj mariánské dogmatiky do posledních let století dvacátého.

Shrnutím témat a přístupů je poslední kapitola „The Woman for All Seasons – And All Reasons“ (s. 215-223). Autor ji uvádí textem Magnificat (Lk 1, 48), jehož slova považuje po téměř dvaceti stoletích existence mariánské zbožnosti za plně verifikovanou.

Mnohá témata čerpaná z širokého kontextu kultury uvedené v této knize jsou retrospektivním promyšlením různých oblastí historie, pro něž je postava Panny Marie nepostradatelným interpretativním klíčem. Autor je přesvědčen, že bez pozornosti Panně Marii není možné porozumět historii západní spirituality a zbožnosti. Postavu Panny Marie uvádí jako téma naplňující současné

tendence hledání metodologie, která by umožnila proniknout za dominantní studium tzv. vysoké kultury směrem k poznání náboženských představ a praktik prostých a nevzdělaných lidí (s. 215). To jistě znamená významný posun ve studiu dějin křesťanství. Mariánský kult je skutečně tématem, které by k naplnění uvedených trendů mohlo vést. Autor sám konstatuje, že by při hledání sféry lidového, respektive žitého náboženství, měl být tematizován také pohyb od zbožnosti lidové směrem k liturgii, víře a dogmatu spíše než opačně (s. 216). S touto tezí nelze než souhlasit, je však nutné říci, že předložená publikace tento metodologický pohled neuplatňuje a obraz, který předkládá, je téměř výhradně intelektuální, a vrstvu lidové zbožnosti je možné za ním v podstatě pouze tušit.

Kniha profesora Pelikána je nepochybně cenným příspěvkem k interpretaci vývoje a místa mariánského kultu v dějinách nejen křesťanského náboženství a křesťanské kultury. Je psána s nadhledem, díky němuž uvádí do souvislosti mnohé fenomény kulturních dějin; pro prezentování řady problémů vychází nejen z děl literárních, ale i výtvarných, jejichž reprodukce celou řadu mariánských témat ilustrují. Z pohledu religionistiky je recenzovaná kniha významným pramenem pro studium současné teologicko-historické interpretace mariánského kultu.

IVA DOLEŽALOVÁ

**M. Elser – S. Ewald –
G. Murrer (eds.),
Encyklopedie náboženství,
Kostelní Vydří: Karmelitánské
nakladatelství 1997, 408 s.**

Pokrýt složitou problematiku náboženství jedním encyklopedickým dílem zřejmě není možné, aniž by autorovi nebo – častěji – týmu autorů nebyla vytykána určitá jednostrannost ve výběru věcných hesel nebo v celkové koncepci. Každý takový lexikon je vždy z toho či onoho důvodu konfrontován s očekáváními čtenářů i recenzentů, která se v jejich očích nepodařilo naplnit.

V poslední době vyšlo v češtině několik slovníkových děl zabývajících se globálně náboženstvím. Lze připomenout *Slovník ná-*

boženství (Le dictionnaire des religions) Mircei Eliada a Ioana P. Culianu (Praha: Český spisovatel 1993), nabízející v koncizní zkratce medailon nejvýznamnějších náboženství minulosti i současnosti, nebo rozsáhlý *Lexikon náboženství* (Lexikon der Religion) redigovaný Hansem Waldenfeldem a Franzem Königem (Praha: Victoria Publishing 1994), jehož české vydání bohužel citelně poškodil neodborný překlad.

Populárnější pandán eliadovského slovníku, věnovaný dětem a mládeži, představovala *Kniha o náboženstvích* (Le livre des religions), sepsaná francouzským kolektivem pod vedením Jacqueline Vallonové (Praha: Albatros 1993, ²1995), zatímco dospělému čtenáři byla na podobně popularizující úrovni určena výpravná, esejisticky pojatá encyklopedie *Světová náboženství* (The Illustrated World Religions) Hustona Smithe (Praha: Knižní klub 1995).

Z řady encyklopedických děl věnovaných konkrétnímu proudu náboženských tradic je třeba zmínit alespoň komparativní *Slovník judaismus, křesťanství, islám* (Praha: Mladá fronta 1994), vytvořený pražskými a brněnskými religionisty pod redakcí Heleny Pavlincové, a *Lexikon východní moudrosti* (Lexikon der östlichen Weisheitslehren) adaptovaný pro české vydání pražskými orientalisty (Praha: Victoria Publishing – Olomouc: Votobia 1996).

Většinu těchto encyklopedií tvoří překlady nebo adaptace zahraničních děl. Čeští religionisté se prozatím spíše jen výjimečně pustili v této oblasti na tenký led vlastního autorského počínu. Slovenští kolegové tak získali určitý náskok, když pod vedením Jána Komorovského vydali globálně zaměřený terminologický a výkladový slovník *Religionistika a náboženská výchova* (Bratislava: Vydavateľstvo F. R. & G. 1997).

Na jistotě zahraniční předlohy staví i recenzovaná *Encyklopedie náboženství* (původní vydání *Enzyklopädie der Religionen*, Augsburg: Weltbild Verlag 1990.), kterou populární výklad jednotlivých pojmů i hojně barevné ilustrace předurčují nejširší čtenářské veřejnosti. Slovník usiluje o věcné pokrytí většiny náboženských tradic světa včetně mnohdy opomíjených náboženství neliterárních či nově se utvářejících.

Autoři slovníku zvolili mozaikovitě pojetí, které přináší výhodu okamžitého dílčího poučení, přičemž celistvější pohled na konkrétní náboženství nabízí až po přečtení příslušných hesel. Věcné souvislosti mezi hesly jsou proto naznačeny závěrečným rejstříkem hesel setříděných do tematických okruhů, což samo o sobě představuje vítaný doplněk knihy, avšak orientaci při četbě příliš neusnadňuje, zvláště v těch případech, kdy by byly vítány komparativní odkazy k jiným náboženstvím.

Některé obecnější pojmy jsou v rejstříku hesel přiřazeny ke konkrétním náboženským tradicím, čímž je jejich užití v obecné religionistice zamlženo. Například hesla „tote-mismus“ a „totoemový sloup“ jsou uvedena v rámci afrických náboženství, přestože jejich výklad na africké příklady prakticky neopouští; podobně sporné je vřazení hesla „chrám“ do rámce křesťanství, zvláště když se dané heslo specifik křesťanského chrámu vůbec nedotýká (heslo „kostel“ ve slovníku vůbec chybí). Problém nedostatečného provázání vzájemnými odkazy ilustruje např. také dvojice hesel „kříž“ a „znamení kříže“, jejichž těsnou souvislost lze odhalit v podstatě jen náhodou.

Je chvályhodné, že byl překlad svěřen odborné revizi, díky které se podařilo většině terminologických nedostatků předejít. Přesto však některé drobnosti unikly. Určité nejasnosti ve vzájemných odkazech patrně vznikly otrockým převedením německých hesel do českého překladu. Například heslo „zákonfk“ (*der Schriftgelehrte*) je bez odkazu skryto pod heslem „znalci zákona“, kde by je patrně nikdo nehledal. Podobně „fenomenologie náboženství“ je utajena pod chybně přeloženým heslem „náboženská fenomenologie“ (*Religionsphänomenologie*).

Do českého textu byla také nedůsledně převedena jména egyptských bohů, která jsou zčásti ponechána v řecké podobě, jak je zvykem v německé literatuře, nikoliv ovšem české (např. Amun místo Amon, Anubis místo Anup atd.). Matoucí je také nejednotný přepis mezoamerických a andských jmen, který kolísá mezi českou fonetickou transkripcí a mezinárodně užívanou transkripcí španělskou. Nejenže jsou některá jména ponechána v původní podobě přepisu, a jiná foneticky převedena do češtiny (např. „Que-

tzalcoatli“, „Chichen Itzá“, proti tomu „Vicolopochtli“, „Mištekové“ apod.), ale lze se setkat i s tímž jménem v různých prepisech (např. „Tihuanaco“ – „Tihuanako“ – „Tíwanako“ – „Tíwanaku“).

Namátkou lze zmínit i některá další opomenutí. Např. v hesle „Karnak“ je zmínka o chrámu zasvěcenému „říšským bohům Amunovi, Mutovi a Chonovi“, přičemž ve skutečnosti thébskou triádu tvořili bůh Amon, bohyně Mut a jejich syn Chonsu. Několikrát se ve slovníku při různých příležitostech užívá místo obvyklého adjektiva „mysterijní“ podivného tvaru „mysteriální“, podobně slovník chybně uvádí „helénský“ (tj. obecně řecký) namísto „helénistický“ (tj. z období helénismu) atd. Vzhledem k šíři záběru slovníku jsou však tyto poznámky spíše korektorským upozorněním, než zásadními výtkami.

Slovník podává dostatečně instruktivní obraz hlavních náboženských tradic světa, přičemž jeho největší síla je v popisné faktografii. U obecných hesel vyžadujících hlubší religionistický přístup ve svém výkladu mnohdy selhává. Názorně to ukazuje již „fundamentální“ heslo „náboženství“. Stranou lze ponechat otázku, jak se překladatelsky vyrovnat s problémem názvnosti českého „náboženství“ na latinské „religio“, která v němčině samozřejmě nečiní potíže (*Religion*). Závažnější je samotný výklad pojmu, který tradičně, byť jednostranně, slovník buduje na klasické Lactantiově etymologii odkazující ke slovesu *religare* – „přivázat“ s důrazem na vztah člověka k Bohu, resp. k transcendentnu či posvátnu (pomíjí Ciceronovu etymologii opírající se o sloveso *relegere* – „znovu sebrat, znovu projít“ a kladoucí tak důraz na rituální praxi).

Zatímco transcendentnu je věnováno samostatné heslo „transcendence“, posvátné je opět bez odkazu skryto pod hesly „sakrální“ a „svaté“ (pod tlakem němčiny – *das Heilige* – překladatelé nerespektují zásadní rozdíl mezi „svatým“ a „posvátným“). V dalším výkladu se upozorňuje na obtíže, se kterými se aplikace takto vymezeného pojmu náboženství setkává u jiných kultur. Výklad ovšem nepokračuje zpřesněním klasické definice, nebo návrhem jiné, resp. přehledem hlavních přístupů k této otázce, nýbrž ústí v rezignaci.

Jako další příklad by mohla posloužit dvojice hesel „dějiny náboženství“ (*Religionsgeschichte*) a „religionistika“ (*Religionswissenschaft*). Opět se tu vynojuje otázka adekvátního překladu: místo o „dějinách náboženství“ se na mnoha místech mluví o „náboženských dějinách“ či „náboženské historii“, podobně se místo „religionistiky“ či „vědy o náboženství(ch)“ užívá antikvované a matoucí „náboženské vědy“. Ve věcném výkladu obou hesel by s ohledem na kotvený termín „religionistika“ v českém úzu bylo navíc vhodné vysvětlit jeho vztah k oběma termínům užívaným s určitými odlišnostmi v německé religionistice.

Struktura výkladu většiny obecných hesel zpravidla rezignuje na preciznější obecné vymezení a rychle přechází k charakteristice pojmu pomocí namátkových příkladů, mezi nimiž převažují odkazy na křesťanství. Nutno ovšem říci, že tuto tendenci slovník neskrývá. Autor předmluvy Odilo I. Štampach povitě přiznává, že autorům slovníku „není cizí křesťanský kontext evropské kultury a k heslům o křesťanství a jiným náboženstvím nepřístupují s chladným odstupem. Většinou poskytnou křesťanskému čtenáři i podnět k úvaze z hlediska jeho víry.“ (s. 6). Slovník tak spojuje konkrétní religionistický popis s teologickým hodnocením, a to v jeho katolické podobě. Přestože je napsán se značnou ekumenickou otevřeností, zůstává otázka, nakolik je laický čtenář schopen rozeznat jemný šev procházející v většině hesel mezi religionistikou a teologií náboženství.

DALIBOR PAPOUŠEK